

Ma. 21. I. 76.

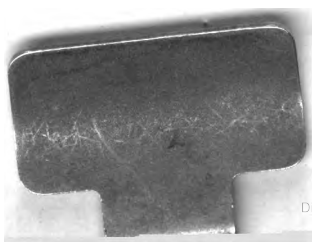
KAIS. KÖN. HOF

BIBLIOTHEK

18.755-B

ALT-

18755-B.

A'

VIZAKNAI KAMARAI

IBLANYOS SÓSFORRÁSOK

Vegy- és gyógy-tani tekintetben

össze hasonlítva a' külhon

e' nemű jeles sósforrásaival.

Írta

Közép-Ajtai **KÓSA MÓZES**,

Sebész- és szülész-mester, királyi kamarai és Vizakna városi
Orvos, nemes Udvarhely anya-szék úlnöke, a' királyi
magyar természet-tudományi Társulat
rendes tagja.

N. Szebenben, 1847.

Closius György betűivel.

'S ha csak tehetsége szerint felelt meg kötelességének az,
kitől több nem telhet, kárhóztatható — e e' tény? —

Az arany a' legszegényebb kunyhó szemetei között is
értékét nem veszti, a' réz pedig a' legfényesebb kastélybanis
arannyá nem változik.

A'
K É T T E S T V É R
M A G Y A R H O N

lelkes
FIAINAK ÉS LEÁNYINAK

ajánlja szenteli,

a' Szerző.

ELŐSZÓ.

Elhívása mindenkinek; tehetsége szerint, a' közös haza, és emberiség érdekében működnie; ezen állításomat igazolják minden nemzetfiainak a' részökbe jutott téren tett működésök. Többet kívánni tenni mint a' mennyi egyéni tehetségétől kitelik valakinek, balgaság, 's oly vétkes tény, mint kicsiny tehetségét is a' közre-működéstől megtagadni. Midőn érdemet méltányló kegyéből a' hazai fölséges kincstár Tanácsnak, Vizaknai kamarai orvossá neveztettem, 's állomásom helyén le telepedém testvéri karokkal fogadott a' kiváltságolt nemes város Előljárosága is, — 's azóta már két éve, hogy e' körben ténykezhetni szerencsés vagyok, 's midőn értesülék: hogy az itten létező sós források ketteje fölibe a' fölséges királyi Kamara, fürdő intézetet épített, — egy nagy házhoz kipotlandót láték, a' für-

dők vegybontása, és egy kalauzoló értekezés megjelenésével; a' vegybontást, vagy is tartalmát a' vizaknai sósforrásoknak jeles vegyész, vizaknai és disznodi gyógyszerész Binder Frigyes urtól szerencsés lévén megkapni, ki is a' vizaknai sós forrásokot 1844-ik évben vegybontá, — irtam egy kis értekezést folyó év Januárius havában, mely által némileg utasítva lehessenek a' vizaknai sósforrásokban fürdeni kívánók, — (meg is jelent az számos sajtó hibával) — megvallani nem szégyenlővén azt, hogy a' kül honnak nagy hirre kapott sósforrásai bennékeivel jelen évig ösméretlen valék; 's midőn azokat megszerezhetém, el nem mellőzhettem, a' vizaknai sósforrásokkal össze hasonlítva közre bocsátni addig is, míg édes honnunk minden gyógy-forrásai az 1844 évben September 2-ikán kezdődött, magyar orvosok 's természet - vizsgálók Kolosváron tartott nagy gyűlése határozata következtül, érdemdús orvosnagynk ó nagysága elnöklete, és igazgatása alatt bizomány által vegybontva leendnek; — 's valóban örömmel telt keblem, hogy a' vizaknai sósforrásokban oly mennyiségben főlalálható az iblany-szikag minél fogva fölül mulja az ál-

talam elősorolt híres forrásokét, kivéven a' Hállí, — Felső Austriai — iblanyos sósforrást; — 's leg kisebb kétkedés nélkül, az iblanyos sósforrás nevet réájok mondhatni.

Megvan áldva minden nemű ásványos forrásokkal bérczes hazánk a' természet nagy urától; — csak hogy azt kellőleg honfi társaink eddig nem használták; részint ók erre a' kényelem — fürdői orvos- és rendszeres vegybontás hiánya; a' kényelem sok helytt hiányzik, ugy a' fürdő orvos is; 's e' részben saját magukban keressék a' hiányok ókát tehetős hon fiaink — vegybontva voltak orvos vizeink, Dr. Nyulas Ferencz, Pataki Samuel, Bélteki Sigmond, Gergelyfi András, és Barbenius Jozsef, jeles hazánkfiai által.

Hogy a' vegytannak egy év-tized alatti nagy előmenetele következteül, új vegybontást igényelnek gyógy forrásaink, az tagadhatatlan; de ehez is erélyes segély kívánatik, mibe hogy hiány nem leendő reményt nyújt a' tisztelettel emlitem Bizomány működése, 's lelkes elnöke közre munkálása; valamint jelenkorunk hajlama is a' honi ipar iránt. —

Vannak honunkban közép sósvizek (*aquae cum salibus neutris*) melyeket keserű vizeknek is nevezünk; ilyen a' Kis-czégi, — Ölvesi, — Al-gyógyi — Kis-kaláni — Tűri; — a' külhoniak közül a' Seidschützi, Sedliczi, az Egeri, a' Marien- és Carlsbadi; — vannak vasas vizeink; (*aquae ferratae*) nevezetesebb vasas és savanyu vizeink: — a' Radnai — Lővétei határon a' Kiruji — a' Homorodi, — Kovásznai, — Málnási, — Polányi, Száldobosi, — Solymosi (Hunyad megyében), a' Zoványi — melyben szembe tűnő mennyiségű a' timsó, — a' Rákosi, — Kásson-Jakabfalvi, ebben szembe tűnő mennyiségű a' kénsavas keserag. A' külhoniak közül nevezetesek a' Spaaí, — a' Pyrmonti — a' Freudenthali — Egeri (cseh honban). A' Borszéki savanyuvízhez hasonló a' külhonban a' Selteri, a' Nassaui Nagy-Herczegségben, s. t. b.

Az ipar és haladás korszakában élünk, 's ideje már azon pontra felvergődnünk gyógyforrási intézeteinkkel is, hól állani egy mivelt nemzethez illő; mert ha a' külhon e' nembeni haladására is tekintünk, pirulnunk kell egy szó mint száz: mindennemű gyógyforrásokkal birunk, és pedig olyakkal, milyen-

nel egy hon sem dicsekedhetik; — tenger vizünk is van, a' valódi tengert fölülmuló hatásu, csak használjuk őket okszerűleg, — építsünk czélnak megfelelő intézeteket; csak a' külhonba téendő utazási költséget áldozzák a' rendszeres vegy-bontásokra a' hon nagyfiai, mindjárt segítve lesz a' bajon, 's ha okszerűen használtatnak a' gyógyforrások, az intézetek sem fognak hiányozni; — hogy az orvosvizi intézeteknél az orvos is a' fő kellékek egyike, az tagadhatlan. —

Ha parányi tehetségemet sokkal nagyobb igyekezettel a' közöshon egészségügyi tén főlhasználni kívántam, e' kis munkámba észlelhető hiányt nézze el a' t. cz. olvasó, mert a' kinek kevese van, az sokat nem adhat; 's ne annyira az áldozat mennyiségére, mint az akarat bőségére vigyázzon; mert ennélfogva a' csekélyek is nagyokká lesznek; ellenben a' nagyok is alávalóvá tétetnek, mikor nem szívesen adatnak; kicsinyből idomul minden nagy, 's kevés természeti anyagból képlődig nagygyá a' legnagyobb férfi is, 's a' nagyság ismét egy marok porrá válandó. Ezek oly természeti igazságok melyeket a' leg szigorubb critica sem

vitázhat el, sőt ezen igazságok folyama meg semisíti a' jéghideg bírálót is. —

Élj boldogúl tisztelt olvasó! okkal moddal használd édes honunk gyógyforrásait, — 's a' mit a' külhonban szét szornál, szenteld a' hon oltárára azt, hogy a' késő ivadék szenvedő osztálya porodban is áldja emlékedet, 's így ez úton hármát nyertél: egészséget kevés költséggel, utazási költséggel számos szenvedőken segítél, — 's nevedet a' következő századokon át megalapítottad, midőn azt jótéteményid által az utókor emlékébe irtad. —

Vizaknán Nyárhó 13-ikán 1847.

Közép-Ajtai Kósa Mozes.

A' FÜRDŐK.

*A' Fürdőknék gyógy hatása
Csak úgy keresett, 's idves,
Ha mindenki átláthatja;
Hogy cseljára sikerea.*

Ha azt állítom, hogy a' fürdők az emberi nem első elszaporodásával egy koruak keveset hibázom; azonban az ezekkel élés kezdete a' legrégibb nemzetek szokásai időszakába enyészik el; jelesen a' keleti népek különböző nemzeteinél a' vallásos szertartások közé soroztatott, mi a' vallásfők ügyes tapintatát jelöli, hogy a' vallás véde alatt ez étrendisabályt élvezteték hitfeleikkel.

Az ásványos (orvosi, gyógy-vizek) vizek sorába tartoznak a' sósavas vizek is, melyeket közönségesen konyha sósforrásoknak (aquae muriaticae) nevezünk. Ezekben a' más alkotórészek mellett különösen a' sósavas szikag (murias natri) mit az újabb vegyészek, halvány szikagnak (chloras natri, natrum chloratum) neveznek, vagy is a' közönséges konyhasó előuralgólág van földva bennők. Mivoltos alkreszei a' sósavas szikagon kívül: sósavas kesereg, meszeg, és iblany szikag (jod natron).

Gyógy-erejök.

Az elősorolt alkotórészekből ítélve, különösen izgató, erősítő, föloldó, az elválasztásokat és kiürítéseket elősegítő erőt találhatni bennök.

Izgató erejüket különösen a' bőrrendszerre különlik, melynek életét fensőbb fokra emelik, — az azon történő elválasztásokat elősegítik, a' kútegeket kicsalják, 's aztán elenyésztetik. Erősítő hatásuk nem csak a' bőrre, 's ezzel szomszédos részekre, hanem az idegrendszerre is kiterjeszkedik; minélfogva a' vasas fürdőkhez legközelebb állanak, 's ezeknél gyengébbek lévén, a' vért kevésbé izgatják, mi okból nagy haszonnal élhetni velök ott, hol a' vértorlásokra, vérfolyásokra, és gyuladásokra hajlam nagy, 's a' vasasfürdőkkeli élés e' miatt tiltatik; föloldó, az elválasztásokat, 's kiürítéseket elősegítő erejük átjárja nem csak a' bőrt, hanem a' takony, és savos hárttyákat, a' mirigy, nyirk, és idegrendszert is, miáltal a' torlatokat (Congestions) oszlatják, a' részek merevenységét mérséklék, a tápláló. 's áthasonlító rendszer összes működését jobb összhangzásba hozzák.

A' Vizaknai iblanyos sósforrások közepes bennéke.

Az ötöstónak, asszony, és verestó nevű forrásainak, egy polgári font (16 obon. uncia) sós-vize tartalmaz

Sósavas szikagot	437.	00. szemert
Szénsavas keseragot	32.	50.

Szénsavas mészföldet . . .	15. 00. szemert
Kénsavanyos szikagot . . .	71. 50.
Kénsavanyos mészföldet . . .	8. 50.
Iblany szikagot (Jod natron) .	2. 25.

Szénsavanyos vas élecszet, 's büzenyt (Brom) meghatározhatatlan mennyiségben lehet bennök észlelni. — Viszonyos súlya ≈ 1065 . — A' kettős nevű sósforrás $\frac{1}{2}$ gyengébb — a' Tököli nevű sósforrás pedig kétszeres sótartamánál fogva erősb a' többinél. — *(Binder Frigyes.)*

Hőmérséklete 23 — 26° R. a' Tököli sósforrása hőbb nyári napokon 27 — 29° R.

Rövid története a' sósfürdők eredetének.

Ezen sósforrások, a' romai uralom idejében, só aknákvoltak; 's víz ütvén föl magát hennök, a' só kizsákmányolása lehetetlenné lett, 's később az aknák össze omlottak, 's így képződtek az említett források, melyek az idő óta léteznek. A' folyó vizek feletti hőbb fókussággal bírt sajátságuknál fogva, az ó kor emberei nagyon ritkán — Vizaknának helybéli lakosai a' fürdővíz szűke miatt, bőr-szeny tisztítására használták fürdőül, 's nagyobbára barmaik fürösztésükre.

Minthogy pedig a' mult század tudos orvosi, 's természet vizsgálói, ifáradhatatlanul működtek a' fürdő intézetek föl állítása, és étrendi (Dietetikai) használhatásuknak virágzó létre hozásába, 's ez a' mi népünkre is áthatván, a' Szebeni,

és vidéki polgártársak szenvedő osztálya látogatni, és használni kezdé a' vizaknai sósfürdőket, legkissebb fürdő intézet 's kényelem hiányával is.

Az ötöstő, asszony- és verestő nevű forrásait eleitől fogva legközönségesebben használták a' fürdő vendégek, 's iblany szikágot (Jodnatron) nagyobb mértékben tartalmaz az Ivoniczi Gallicziai, — Kreuznach Porosz Rhénusi — Luhatschowitz, Morvai — Adelheid, Bajorhoni, iblanyos sósforrásoknál. —

Működésökre is, előbbkelőséggel birnak, az elősoroltaknál, sőt az Ischli, Gmündi, Salzburgi (osztrákhoni) Pyrmont Waldeki, Truskawicei, Wiesbadeni a' Nassaui Nagy-Herczegségi, Wieliczka Galicziai, sósforrások fölött is.

Hasznos jelesen a' mirigy és nyirk rendszer általános kórvegyeiben: Görvély (Scrophula) továbbá a' nyirkedényes golvában (struma lymphatica) görvélyes szembajokban, 's csontkóros képlődésekben, kórtermődési letételekben, az izom hüvely, 's izületi kötők megkeményedésében, megvastagodásában, csontduzzadásban, merevedésben, köszvényes, vagy evvel páruult görvélyes, bujasenyves, vagy higanyos letételek következtébeni izületi össze növésekben, takár, 's nyálkásodásokban, kivált az emésztő rendszernél, ha bélhuzom gyengesége, 's áthasonlás zavara is jön közbe; — a' vizellet 's méhrendszer takáriban, gümőkórban, (tubercu-

losis) köszvényes, bujasenyves, vagy görvélyes kórvegyekben, — aranyeres szövetkezősekben; hasbeli gyengeségtől föl tételezett idült bántalmiban a' húgy-rendszernek, a' dűlmirigy (Prostata) kóráiban, húgyholyag-aranyérben, a' hugymenet szorulásaiban, — a' vizeletholyagnyakának 's hárttyáinak keményedésében, — epe, és vese kóvekben, húgyholyagi kőbántalmakban, a' méh-rendszer tompa jellemű gyengesége szülte kóráiban, dugulásában, hibás képlődésében, hős szám főnakadásban, a' nőipeték (ovarii) beteges változásaiban, keményedésében, az al-test zsige-reinek, különösen a' májnak fel duzzadásában, keményedésében, az altesti vérmességben (plethora abdominalis) makacs sárga kórban (Icterus) halvány kórban (chlorosis) meddőségben (sterilitas) anyagos rászt kórban (hypocondria materialis) komor kórban (melancholia) nehéz kórban (epilepsia); a' bőr-rendszer idült kőrbántalmiban, sömör (herpes) fekélyek 's más kór-képlődésekben, áradt izzadásban (ephidrosis), a' bőr izgékonyysága 's gyengeségiben, — az idegrendszer gyengeségén 's izgékonyyságán alapuló idült idegkórokban, fájdalmakban, görcsökben, az ideges félfő fájásban (cephalalgia nervosa), reszketegségben, szél-hűdésekben, egyes érzékek, vagy a' köz-érzék hibáiban, az öntudat zavarában, kezdődőmorban (amaurosis incipiens), örültségben (vesania), a' méh-rendszer nemleges vér folyásaiban, a' nőnem itakárban (leucorhea — fluor albus), a' nemző rendszer gyen-

geségében, mint a' tehetetlenségben (inpotentia), a' megdugult arany érben.

Nem ajánlható a' véres mérsékletűeknek (temperamentum sangvineum) a' valódi bővérűeknek (plethorici), veszélyes vértorlásokra, guta ütésre, 's gyuladásokra való hajlamuaknak, vérpököknek, és vérhányóknak, a' szívköraiban, a' felette izgékony bőr-rendszerrel bíróknak, 's oly bőrkütegekben, melyeknek vissza idézése veszélyes kór-áttételekre szolgáltatna okot; a' vérsúlyben (scorbut), a' gennyestüdő sorvban (phtisis purulenta), 's bár mely életmű gennyedésben létekor.

A' külhon iblanyos, büzenyes, 's halvány szikagos (chlor natron) forrásainak 16 obon mennyiségű vizének jeles vegybontok előadása szerénti tartalma a' következő.

I. Hall, Felső Austriában.

Iblanyos sósforrás,

Halvány szikag	84.	5. szemer
Halvány kevény	6.	8.
Halvány mészeny	33.	—
Keser halvány	3.	9.
Iblany szikag	5.	33.

(Liebig.)

A' Tiroli Halliforrás hasonló bennékekkel bír.

II. Ischl, Felső Austriában.

Sóssavas forrás,

Halvány szikag	223.	—	szemer
Halvány keserag	7.	10.	
Szénsavas keserag	1.	8.	
Szénsavas szikag	4.	8.	
Halvány mészeny	0.	7.	

III. Iwonicz, Galicziában.

Iblanyos sóforrás,

Búzeny szikag	0.	28.	szemer
Iblány szikag	0.	16.	
Halvány szikag	60.	3.	
Szénsavas szikag	13.	0.	
Szénsavas mészföld	1.	7.	
Szénsavas keserag	0.	7.	
Szénsavas vas	0.	03.	
Szénsav 7 Köbhüvelyk			
Mérséklete 7° R.			(Torosiewitz.)

IV. Kreuznach, Porosz Rhénusi.

Carls Haller. Búzeny, 's Iblanyos sóforrás,

Halvány szikag	59.	6.	szemer
Búzeny keser (Brom Talk) .	1.	3.	
Szénsavas vas	0.	3.	
Iblány szikag	0.	04.	
Mérséklete 16° R.			

(Osann.)

V. Luhatschowitz, Morvában.

János, Iblány's Búzenyes sósforrás,

Halvány szikag	29.	6. szemer
Szénsavas szikag	36.	5.
Szénsavas mész	7.	3.
Szénsavas vas	0.	58.
Szénsavas keserag	0.	4.
Búzeny szikag	0.	007.
Iblány szikag	0.	06.
Szénsav 16 köbhüvelyk		
Mérséklete 10° R.		

(Planiawa.)

VI. Pyemont-Walde.

Sósavas forrás,

Halvány szikag	89.	9. szemer
Sósavas keserföld	6.	5.
Szénsavas mészföld	2.	3.
Szénsavas vas	0.	13.

VII. Truskavice Galicziában.

Sósavas forrás,

Sósavas hamag	32.	7. szemer
Sósavas szikag	63.	1.
Sósavas keserföld	98.	5.
Szénsavas szikag	69.	3.
Szénsavas mészföld	13.	4.
Szénsavas vas	0.	08.

Szénsav, 2. köbhüvelyk

Kén-gyulat-sav-szesz 03. köbhüvelyk.

(Torosiewicz.)

VIII. Wiesbaden, a' Nassaui nagy- Hercegségben.

Sósavas forrás,

Halvány szikag	44.	2. szemer
Halvány mészeny	5.	4.
Sósavas mészföld	0.	4.
Sósavas szikag	0.	7.

Szénsav 6. köbhüvelyk.

Mérséklete 38 — 56° R.

(Kastner.)

IX. Wieliczka Galicziában.

Sósavas forrás,

Egy Galicziai quart-ylk tartalmaz,

Halvány szikagot	8820.	— szemer
Sósavas keserföldet	21.	—
Sósavas vasat	3.	—
Sósavas szikagot	24.	—
Sósavas mészföldet	8.	—

X. Baden, a' Bádeni nagy-Her- cegségben.

Sósavas forrás,

Halvány szikag	16.	0. szemer
Sósavas mészföld	3.	0.
Szénsavas mészföld	1.	6.
Szénsavas vas	0.	1.

Mérséklete 37 — 54° R.

(Kölreuter)

Salzburg és Gmünd sósforrásai, az elősoroltak bennékeivel bírnak.

XI. Adelheid.*Iblanyos forrás Bajorhonban,*

Halvány szikag	36.	9. szemer
Iblany szikag	0.	9.
Büzeny szikag	0.	3.
Szénsavas mészföld	0.	5.
Szénsavas szikag	4.	2.

(Fuchs.)

XII. Monfalcone.*Sósavas forrás,*

Halvány szikag	83.	2. szemer
Halvány mészföld	12.	1.
Sósavas keserföld	6.	1.
Sósavas mészföld	5.	4.

Mérséklete 29—30° R.

A' tengervíz éppen azon bennékekkel bir mint az iblanyos sósvizek, azon különbséggel, hogy a' sósavas forrásokban hab föltornyulások, 's ennek nem ritkán alkalmatlanul ható működése hiányzik.

Ha már a' vizaknai sósforrások bennékeit pár-húzámba tesszük az elősoroltakéval, az elsőséget senki is tőlök — az igazság szelleméből ki indulva — meg nem tagadhatja, 's hogy ezekben az iblany tartalom mennyivel múlja feljebb a' többiekét? — az az elősorolt vegy-bontásokból tisztán kiviláglik.

Tehát a' vizaknai sósforrások jogosabban neveztethetnek „iblanyos sósforrásoknak“ mivel az

iblany szikag (Jod natron) nagyobb mértékben föl található bennök, mint az elősoroltakban, — kivéven a' felső Austriai Halli iblanyos sósforrást. — E' nemű sósforrások honunkban, Vizaknán kivül, Tordaaknán, Deesaknán, Kolozson, Bajomban — Medgyes székbén, találhatók. Szamosfalván, ugy a' Korondi savanyú vízhez közel található sósforrást, de ezek vegyrészeiről még keveset is alig tudunk; azonban gyanítható, hogy a' sósavas források sorába tartozandók.

Hogy a' görvelykór (scrophulosis) gümökór (tuberculosis) 's az idült kútegek számos fajai nálunk is oly bőségben vannak, mint bármelyik külhonban, — köszvény, 's a' bujakor több idombani kóros vegyülete is, ez tagadhatatlan való. — Ezek orvoslása végett pedig sem Triest, sem más tenger közeli részbe utazni a' tengeri fürdők élvezhetése végett, nem kénytetünk, ha honunk áldástele gyógy-forrásait figyelmünkre méltatjuk; mert a' tengeri fürdők egy szemerral sem haladják fölül az iblanyos sósavas források gyógyhatását, sőt hatásuk ezekkel nem is versenyezhet; e' mellett: kevesebb kellemetlenséggel 's költséggel nyerhetjük azt el honunkban, miért több tehetős nagy honfiak külhonba utaznak, 's pedig, nem mindég kívánt sikerrel, holott a' mint állítom, erdélyi iblanyos sósavas forrásaink az elősoroltakat több tekintetben fölül mulják gyógytehetségekre nézve.

A' konyhasó-iszap fürdő.

Fő tartalma: konyha-só, ezen kívül sósavas és kénsavas földek; néha ezen vegyíték következéseül kifejlődő kén-gyulat- sav- szesz színe sötétbarna, vagy barnás fekete, — gyenge máj-szagú mint a' tengerek 's sósforrások merő részeinek ülepe, vagy csapadékanak tekinthető. — Ajánltatik a' megrögzött idült bőrkütegekben, sömör (Herpes) régi fekélyek 's dagokban.

A' sósavas vizekkel élés.

Fel osztatnak a' sósavas vizek: tengeri vízre, sós-forrásokra, vasas, égényes, iboló, 's büzeny tartalmú konyhasós vizekre.

A' tengervíz és só-iszap kevésbé izgatólag, de a' bélhúzára szerfelett kiűritőleg hatnak, a' gyomrot terhelik. — A' vasas konyhasós vizek, melyek oldólag 's erősítőleg hatnak, mind belső mind pedig külsőkép használtatnak. — Az iboló, és büzeny tartalmú konyhasós vizek egy működésűek az égényes konyhasós vizekkel. —

A' tengervíz belsőlegi alkalmazását meg kísérellették volt *Russel* és *Cullen*, 's azt észlelék, hogy hányást, hasmenést 's erős bélrágást okoz, e' mellett *Huxham* azon észleletét közlé, hogy egy nőnél a' tenger viznek tíz napig való alkalmazása következteül a' vérsúly (Scorbut) fejlett ki. — Több orvosi tekintélyek tettek kíséreltet a' konyhasós vizekkel belsőleg, de czélt

nem igen értek vele, mert a' konyhasós vizeket belsőleg alkalmazva, a' tengervíz okozta kórjele-
neteket szokták elő idézni, Dr. Jahn Frigyes is
azt állítja, hogy a' sósavas vizek a' tenger víz
fölött elsőséggel bírnak, 's azon számos észlele-
teket ő is erősíti, hogy a' sósavas vizek kizáró-
lag csak külsőképpen használandók, annyival is
inkább hogy oldó orvos-vizeink, a' külföldiákat
egészsébe mellőzhetve, édes honunkban fölös szá-
mal vannak; legjobb ezen vizeket helyben a' sós-
forrásoknál föl használni, annyival inkább, hogy
ezeknek mérsékletök fensőbb fokon áll egész
nyáron át minden édes vizek fölött, ezen kívül,
természetes nehézségeknél fogva azt teszik,
hogy az is, ki úszni nem tud, a' leg-nagyobb
mélységben is a' bele fúlás ellen biztosítva van.

A' kik erősen érzékenyek, az asszony és ve-
restő nevet viselő sósvizek izgatását nem tűrhe-
tik, az ilyeknek ajánljatik a' kettős tóbani fürdés,
a' tóköli nevű sósforrás a' megirt javalatok mellett
használható.

Étrendi (Diaetetical) szabályok.

Mind azok, kik az ásványos vizektől elvesz-
tett egészségi jóllétök visszanyerhetését ohajt-
ják, szoros étrendet tartaniok fő kellék; ellen
esetben nem csak ohajtásuk nem teljesülésével,
sőt kórszenvedelmeik súlyosbodásával kénytet-
nek visszatérni. Az étrendhez nem csak a' táp-
szerek, étel, és ital számítandók, hanem a' test-

mozgás, alvás, időzések, mulatságok, kül lég, kör, és szenvedélyek is tartoznak.

Az Étél.

Az ételre nézve: gyenge, könnyen emészthető, 's az emésztő rendszer működését zavarba nem hozó tápszerek a' leg ajánlhatobbak. Ezek választását mindig a' kórname, foka, 's az emésztő rendszer állapota határozzák meg; a' gyomor megtömést átallán kerülni kell, — kemény, sós, nehézemészthető, fűszeres és élesztős ételek ártalmasok, ugyszintén mind azon étnemek, melyek emésztési zavarokat, puffadást, szelet, hasmenést, szorulást 's t. e. f. okoznak.

Az ital.

Italúl leg alkalmasabb a' tiszta forrás, vagy jó kútviz. — A' sósvizben fürdők közül csak azok használhatják az érczes orvos vizek valamelyikét, kiknek orvosilag az ajánlva van — kávé, bór, pálinka, punts, rosolis, csay, csak orvosi tanácslat következtében; mivel azon egy nemű betegségben, valamint a' gyógyszerelés, úgy az étrendi szabályok is különféle változást szenvednek, az egyéniség, vérmérséklet 's t. b. e' félek miatt.

A' testmozgás.

Nagyobb testmozgás a' fürdés előtt ne történjék, mert ennek helye legcélszerűbben für-

dés után van; a' sétányok kedélyderítő vig társaságokban történjenek; a' férfiaknak a' lassu lóvágás is nagyon ajánlható: — kiktől a' testmozgás egy vagy más oknál fogva gátolt, azok naponta kétszer is kocsizhatnak.

A' táncz.

A' táncz illő mérsékkel 's vigyázattal nem tiltatik, a' tánczok közül pedig a' lengyel, francia, menuet, 's a' lassu keringő, (Walzer) ara vigyázva: hogy a' test erősen föl ne hevüljen, fölhevülten a' tánczosfél ne ígyék, se pedig a' légvonallal 's hidegebb levegővel testét érintkezésbe ne hozza.

Az öltözet.

Az öltözet egyszerű, kényelmes, és az időviszontagságaihoz legyen alkalmazva, — a' vállak 's szorítómellények ártalmasok a' fürdővel élőknek; esti hideg ég alatt, vagy táncztóli fölhevülés után, fedetlen nyakkal, 's finom szövetű ruhákban a' szabadban járkálni veszélyes, — lábak pedig illő melegben tartassanak.

Az úszás.

Az úszás e' nemű fürdők hasznával járván, oly egészséges neme a' mozgásnak, hogy hól azt a' beteg állapota megengedi, fürdés közben használni kell, annyival is inkább, hogy a' sós-vízben az úszni nem tudó is legkisebb életveszély

nélkül, minden mesteri fogások mellőzésével, ezen az egészségre jó befolyással ható mozgást gyakorolhatja.

A z á l o m.

Az állati élet elpihenését álomnak nevezzük, nyugosznak itt minden érzékek, az lönkényes mozgások eszközei 's a' lelki erők, a' képzeletet kivéve, mely néha ébren van, de rendetlenül működik, mint hogy a' lélek szellemi oldala azt nem izgatja; ezt nevezzük álomnak szoros értelemben. — A' természetnek ezen munkája egész létünkre és egészségünkre nagy befolyással van, minél fogva kik az ezt illető élettrend szabályaival viszsza élnek, káros eredményét elég korán fogják tapasztalni. Az éj, az alvásnak természetesebb ideje, alszik ekkor a' természeti nagy mindenség egészen; — a' hosszas álom ártalmas, valamint az éjteni virasztás is; hat, legfeljebb hét órai alvás, mit leghosszabbnak vehetni, elégséges.

A' lélek szenvedelmel.

Bú, harag, szomorúság, irigység, félelem, aggodalom, szerelemföltés, úgy kerültessenek mint az egészségi jollét legnagyobb ellenei, az elveszett egészség vissza nyerhetésének, legerőteljesebb hátráltatói.

A' fürdés ideje.

A' reggeli fürdés leginkább ajánltatik, mivel ekkor a' víz alkotórészeiből a' bőrön át több

hat be az életműségbe, arra kell gondosan vigyázni, hogy se teli, se pedig üres gyomorral ne történjék a' fürdés, mivel a' meg terhelt gyomor életveszélyes vértorlásokra, sőt gutaütésre is okul szolgál, az üres gyomorrali fürdésnél erős gyomorémejgés, rágás, hányáseröltetés, sőt jelenlétveszte (ájulás) szokott előállni, ezeknél fogva tehát legtanácsosb a' szokott reggelizés után, mi villás ne legyen, egy orával később a' fürdőbe ülni. A' fürdés ideje, fél orától három negyed — és egy egész oraig, — ezentúl nem tanácsos benne mulatni, mind a' mellett is, hogy a' sósforrások mérséklete nyáron át $23-26^{\circ}$ R. a' sósduzabbaké $27-29^{\circ}$ R. — Ezen melegségi fokot a' hőbb nyári napokon a' tóköli nevű sósforrásba észlelhetni. — Egy egész cura idejét több nagy tapasztalatu orvosok és természetbúvárok 42 napokra teszik, — a' fél fürdő időszakot 21, — a' negyedét pedig 11 napokra, napjában egyszeri fürdéssel. Mind ezek mellett is a' fürdő időszak meghatározása, 's annak sikeres gyógyhatása függ, a' fürdőt használandó egyén mérsékletétől, kórbaja idültségétől és fokától, a' bőr, 's különösen a' felszívó rendszer tehetőségétől; miknél fogva nagyon bajos meghatározni a' fürdő időszakot, különösen azt hogy valaki hany hétig fürödjék? —

A' fürdők hatásának rövid észképe (theoriája).

A' test kültakarója a' bőr, a' természettől arra alkotva, hogy a' körléggel (atmosphera) érintkezésben legyen azért, hogy belőle magához végyen, és ismét magából kibocsátván a' közét elegyedjék. — Magához veszi a' körlég alkotórészei közül az élenyt (oxygenium) ez a' vér-savitására, élenyítésére kerülhetetlenül szükséges, mi a' felszívó edényrendszer működése által történik. — Kibocsátja magából a' szénsavanyat, a' kigőzölgő rendszer működése által, ezeknél fogva a' tüdővel a' bőr azonos működést gyakorol. — A' fürdőben a' körlég a' bőr rendszertől egészben elzáratik, minélfogva a' tüdővészések (phtisici) a' fürdést meg nem bírják kórbajok terhesbülése miatt, nagyobbára azért, hogy kölcsönös működésben áll a' bőr a' tüdőkkel, 's ekkor a' küllég, a' bőrtől elzárva lévén, egyedüli működésre kényszerítik a' legző rendszer, 's kóros állapotánál fogva az egyedüli működésre a' fürdőben elégtelen lévén, az erőltetett kóros működés a' bajt fensőbb fokra emelvén, veszélyessé teszi azt; azért tiltatik a' mellbetegeknek a' fürdés.

A' fürdőknek működése egész élet műségünket (organismus) fedő bőrrendszerben helyhezettől szívóedényrendszer által történik. — Hogy mennyi fürdővizét vettettől föl testünkbe egyszeri fürdés alkalmával? Azt úgy tudhatjuk meg, ha a' fürdeni

szándékozó egyén. fürdés előtt és után magát megmérleti, ekkor aztán a' fel szívott mennyiséget tisztán meg határozhatjuk. E' móddal kísérletet tettek több élettanárok (Physiologi), hogy a' fürdők tartalmából, vegyrészeiből; mennyit képes a' fölszívó rendszer egyszeri fürdés alkalmával fölvenni? Annak meghatározása, vagy kimutatása, még egy véges életű egyénnek sem adott meg, ennél fogva az a' késő kor előtt is titok marad; annyi bizonyos, hogy a' fölszívó rendszer működése után testünkbe jutott fürdői tartalom az egyetem, és nedv közé a' körforgás (circulatio) útján jut, 's külső működését a' tápláló, vérkészítő, edény, savos, 's takhártya — nyírk — mirigy, és ideg rendszerekre, az áthasonlítás (assimilatio) útján.

A' vissza élések.

Nincs ély gyógy mod, legyen az gyógy szer-tári, vagy viz gyógymodi, melyekkel a' túl buzgó nép, 's némely speculatív ál — tudosok vissza ne éltek volna, — a' túlzásnak mindétig akadnak tévútra vezetői, 's ezek fölös számu követőkre is találtak az egészségi jollét rovására, a' divat mérges törét az igen kényes — az embernek leg drágább kincsét „Életet“ nem ritkán fölálkozó egészség — ügyi tárgyakba is belédőfé, és okért nagyon czélszerű; hogy a' t. cz. olvasó közönség kezébe tárgy ismertető értekezések jussanak a' vissza élések bár némileg leendő mér-

séklésére; mert módomból volt az élenyészett fürdő időszak alkalmával tapasztalni azt, hogy a' vidéki földészek vasárnaponként, mint valami szekáros nép — Innepre fölös számmal jelentek meg a' sósforrások közelébe, hová pogyászaikat lerakva, gyomrokat „more patrio“ jól megtömték, 's úgy mentek bé a' fürdőbe, sőt a' fürdés közben is, egymásra ürültek a' szíjas kulacsok, — a' hely színén veszély nem történt ugyan, de ki kezeskedhetik arról, hogy később ne lakoltak volna eszelős bánásmódjokért? sőt a' miveltebb osztály nem keves egyéneit láttam ebéd után, alig fél óra telve, azon napon másodszor fürdeni menni; itt a' bökkenő hogy miért nem használ sokaknak a' fürdőt épp akkor, midőn gyógyjavallat? mert fonákul hosználták, az étrendi szabályokat vagy nem ismerték, vagy szándékoson hágták azt át.

Nem mindenkor bosszulja meg a' jótévő természet magát, mert több esetekben az embereket halgaságokért nem enged? lakolniok, de végre ő is kimerül életvédő tehetségéből, 's enyészni engedi az életet, 's ekkor a' fürdőt okozhatni e? nem; de mégis a' tárgyba jól bé nem avatott világ a' tényekkel ismételten, ez, vagy amaz ásvány vizet kárhoztatja. — Nem ritkán észszerű orvosi utasítás mellett, mely elengedő gyógyjavallaton alapult, a' beteg még körnéhezbulést, előbbi betegsége növekedését kénytelen tapasztalni, — mi ennek az oka? az alaptalan orvosi tanács, — vagy étrendi kihágások? — egyik sem, van a' természetben egy oly titkos sajátlagosság, mit természeti különbségnek

(Idiosyncrasia) nevezünk, mit előre a' legnagyobb orvosi tekintély sem észlelhet, 's mind addig rejtve marad, míg a' javallott gyógmód nem alkalmaztatik, p: o. az ilyeneknél a' hányszó (ipecachuana) hánytatódl beadva, hasmenést okoz, nem ritkán a' leglelkiosmérteesebb, 's tudományteljes tapintattal páruult orvosi tanács mellett is ezélt bajosan ér a' szegény szenvedő; észszerű-e lát a' drága egészséget a' visszaélésnek föl áldozni? Hogy az efélék kikerültesenek, ajánlom jelen igénytelen kis értekezésemet mind azoknak, kik kórszenvedelmektől menekülés tekintetéből a' sósavas vizeket fürdőt használni kívánják, 's kiknek a' tengervíz, 's a' külföldön hírré kapott sósforrások javálva vannak; azon megjegyzéssel hogy azokat edes honunkban, kevesebb költséggel 's fáradsággal föllelhetjük, — 's hogy ha az egy évi fürdés időszakát egészben kiállották, 's korbajaiktól nem menekültek, folytassák azt másod, sőt harmad évben is, mert egy begyökeredzett korbajt egy fürdő is, egyszeri fürdőzés alkalmazásával eltávolítani elégtelen; mert a' kóranagy megsemmisítésére a' fölszívó edényrendszernek kell fölszívni a' források bennékeit, 's könnyen képzelhetni, mily hosszasan folyamón kellit odaérni a' gyógyító tárgyaknak, hogy a' kóranagyot meg se mmisítsék. — Azt tisztán átlátja minden orvos és természet bűvár, hogy bár mily fürdőtől is az életműség nedváltotába egyszerre kevés vétetik föl. —

Az öttüstónak (így neveztetik mert öt tó van egy körbe) asszony, és verestó névvel jelelt forrásai fölött virágoznak az életbe léptetett intézetek; az első kizárólag a' férfi, a' második a' szép nem számára; mindenikben négy osztályok vannak a' megkívántatókkal ellátva, 's ha a' körülmények igénylendik, többek fölépítését is parancsolni fogja a' fölséges királyi kamara, 's az által az eddig divatozott kedvetlenség minden tekintetben el van hárítva.

Bézarom értekezésemet, azon őszinte ohajtással, hogy századokon át virágozhasson a' Vizaknai sósfürdő intézet a' szenvedő emberi nem vigasztalására, hogy a' honnak minden derék fiai, és leányai észlelhessék, hogy a' külhonban el híresedett e' nemű fürdők fölötti sósavas forrásokkal a' leghővebb mértékben áldotta meg a' ropant mindenség nagy ura édes honunkat!

Hirdessék ez intézetek a' leghúzómosb éveken át, emlékét a' fölséges királyi kincstár érdemdús nagy méltoságu elnökének 's méltóságos tanácsnokainak, 's mind azoknak, kik a' szenvedő emberiség javát résztvevő sziveken hordván, munkások voltak ez intézet létrejöttében! Aldás és megelégedés kísérje minden lépteiket, 's virágzó jollét fűszerezze legbecsesb éltöket számos éveken keresztül!!

